

METOD ANALIZE SADRŽAJA – PRAKTIČNA ISKUSTVA U ANALIZI ŠTAMPE

Pregledni rad

DOI: 10.7251/DEFSR1401004N

UDK 165+159.954/.955]:070

doc. dr Radomir R. Nešković¹

Univerzitet u Banjoj Luci

Fakultet političkih nauka

Apstrakt:

Suštinski aspekti analize sadržaja su: epistemoške karakteristike, kategorijalni aparat i uzorak. Izrada kategorijalnog aparata zbog svoje specifičnosti predstavlja izazov za istraživača, jer od njegove metodološke stručnosti zavisi da li će navedeni okvir biti adekvatan predmetu i cilju istraživanja. Kod korištenja metoda analize sadržaja kompetentnost istraživača dolazi u prvi plan, jer od njegove sposobnosti da kreira metodski postupak prema konkretnom predmetu istraživanja zavisi objektivnost dobijenih istraživačkih rezultata. Kategorijalni aparat može da se kreira na dva osnovna principa. Jedan se odnosi na „vertikalne“, a drugi na „horizontalne“ strukturalne elemente predmeta istraživanja, pa se kroz tabele ukrštaju navedeni elementi u različitim aspektima, zavisno od cilja istraživanja. Kategorijalni aparat je u suštini prilagođavanje metoda cilju i predmetu istraživanja. Uzorak kod metode analize sadržaja je pristupačniji i jednostavnije ga je kreirati u odnosu na istraživanja gdje se koriste druge metode. S obzirom na to da je analiza sadržaja usmjerena na komunikacije, za uzorak se uzima određen broj sredstava komunikacije (časopisi, novine, košuljice vijesti, saopštenja, dokumenti itd).

Ključne riječi: *epistemološki principi, kategorijalni aparat, štampa, uzorak, objektivnost, istraživač.*

UVOD

Ovim radom želimo da ukažemo na praktična iskustva u korištenju metode analize sadržaja u kvantitativnim i kvalitativnim analizama štampe. Analiza sadržaja, kao metod u istraživanju društvenih pojava, specifična je zbog svojih epistemoloških i prak-

¹ Korespondent: doc. dr Radomir R. Nešković, e-mail: radomir.neskovic@rtrs.vu

tičnih razloga i nezamjenjiva je u prikupljanju i obradi naučnih podataka. U svakom javnom komuniciranju pošiljalac poruke ima za cilj da kod primaoca poruke postigne željeni efekat i zato je metodološki opravdano da se proces pošiljac-poruka-primalac posmatra u uzročnim odnosima. Prema Tatiću (Tatić, 1976), „ponekad se uzrok neke pojave, nekog zbivanja ne uočava ni neposredno ni posredno, ali to onda samo znači da nam je taj uzrok nepoznat, ali ne da on i ne postoji (Tatić, 1976, str. 5). Analiza sadržaja spada u analitičke metode i njome se operacionalizuju naročito dva aspekta, a to su, prema Mirosavljeviću i Radosavljeviću (2008), „genetička analiza kojom se saznaje nastanak i razvoj predmeta istraživanja, što podrazumeva kretanje i promene kvantiteta i kvaliteta u vremenu i prostoru i kauzalna analiza kojom se saznaju određene pravilnosti i zakonitosti“ (Milosavljević & Radosavljević, 2008, str. 206).

Specifičnost metoda analize sadržaja je u njegovoj elastičnosti tako da se može prilagoditi specifičnostima pojedinih istraživanja, što je kod analize štampe od velikog značaja. S druge strane, elastičnost može da se iskazuje i kao mana ovoga metoda, jer ne postoji normativni obrazac analize sadržaja pogodan za različite istraživačke teme. U teorijskoj nauci prilično je ustaljen običaj da se problemi metodologije posmatraju iz filozofije, ideologija-paradigmi i raznih teorija. Ne osporavajući značaj navedenog filozofskog pristupa, mi u ovom radu želimo ukazati na potrebu da se metodološki problemi trebaju posmatrati i sa aspekta konkretne istraživačke prakse. U ovom radu ukazujemo na jedan od praktičnih modela primjene analize sadržaja u istraživanju štampe.

1. EPISTEMOLOŠKE KARAKTERISTIKE ANALIZE SADRŽAJA

Metod analize sadržaja prilikom istraživanja društvenih pojava, posebno komunikacija obuhvata nekoliko osnovnih epistemoloških karakteristika.

Egzaktnost kao suštinski element objektivnosti. Iako ga prirodne nauke koriste kao osnovu svih istraživanja, društvene nauke nastoje da ovaj element uključe u istraživački proces. Analiza sadržaja nam pruža mogućnost da prikupljamo, sistematizujemo, klasifikujemo i analiziramo sadržaje komunikacije.

Sistematičnost je uvijek neizostavan metodološki princip, bez obzira na vrstu istraživanja. U istraživanju javnog mnjenja metodama mjerenja stavova (ankete, dnevnići, intervjui, skale), teže je sistematizovati istraživačku građu u odnosu na analizu sadržaja. Izradom kategorijalnog aparata postavljaju se osnove na kojima se kasnije nadograđuje sistematičnost podataka.

Preciznost kao metodološki princip može se postići analizom sadržaja, jer možemo konstruisati model prilagođavajući ga konkretnom istraživanju, posebno u fazi prikupljanja podataka.

Objektivnost kao temeljni princip svih istraživanja i ukupne naučne aktivnosti moguć je u društvenim naukama upotrebom analize sadržaja naročito u aspektima:

- isključenje voluntarizma i subjektivnog ideološkog stava istraživača, jer se svi pridržavaju unaprijed usaglašenih metodoloških mjerila,
- mogućnost da se spoznaju tačni podaci, onakvi kakvi su u stvarnosti i koji odražavaju bit neke pojave ili problema,

- mogućnost da objektivno selektujemo dobijene podatke, što nam daje osnovu da pružimo objektivno objašnjenje istraživačke građe.

Javnost rada je takođe bitan princip naučne aktivnosti, a ostvariv je kod metoda analize sadržaja, jer istraživačka građa je dostupna i drugim istraživačima, tako da se predmet istraživanja može izučavati iz različitih aspekata i od strane različitih istraživača.

Prilagodljivost u primjeni je vrijedna praktična osobina koju sadrži metod analize sadržaja, jer je ovo jedan od glavnih metodoloških problema u praktičnom istraživanju. Možemo da prilagođavamo modele i kategorijalni aparat različitim specifičnim potrebama, a da pritom ne ugrozimo epistemološku suštinu metoda. Zavisno od konkretne teme i predmeta istraživanja, kreira se poseban kategorijalni aparat pomoću koga istraživač prikuplja i sistematizuje prikupljene podatke.

Mogućnost široke upotrebe je takođe prednost analize sadržaja, jer može da se koristi kod analize štampe, programa radija i televizije, analize političke komunikacije, partijskih programa i drugih vrsta javnog opštenja.

Metod analize sadržaja medija i posebno štampe, sadrži nekoliko bitnih elemenata kao što su: *kategorijalni aparat, objektivnost i uzorak*.

2. KATEGORIJALNI APARAT

Radi se o klasifikacionom i pojmovnom okviru koji ima dva osnovna aspekta: 1. predstavlja jedinstvenu i preciziranu formu, unutar koje unosimo istraživačke podatke na jednoobrazan način i 2. predstavlja osnovu za klasifikovanje i upoređivanje istraživačkih podataka radi utvrđivanja njihovih uzročno-posljedičnih veza. Metodološki kvalitet kategorijalnog aparata zavisi od kreacije istraživačkog tima i specifičan je za svako istraživanje. Prema Miliću (1965), „struktura klasifikacijskog sistema zavisi od karaktera izabranih osnovnih jedinica“ (Milić, 1965, str. 594). Kod analize štampe neopohodan je što egzaktniji kategorijalni aparat, radi postizanja objektivnosti i prevazilaženja subjektivnih problema u analizi medija. Radi se o psihološkom problemu gdje novinari ne vole da neko njih analizira i njihov rad podvrgava kritici i ovdje se radi o jednoj vrsti profesionalnog „oboljenja“, jer pravo koje novinar daje sebi ne dozvoljava drugima. Stavljajući sebe iznad društva, precjenjujući vlastiti uticaj i uticaj medija za koji rad, novinar često proglaši monopol na kritiku, samo on smije kritikovati svakoga i sve, a njega ne smije kritikovati niko. Pri tome, novinar se poziva na interes javnosti koju on tobože izražava, iako reprezententi javnog mnjenja nisu ovlastili novinare da ih zastupaju. Zbog navedenog problema, rezultati analize sadržaja medija koji nisu po volji novinarima biće tretirani kao netačni, nenaučni, subjektivni, kao politički pritisak na profesiju i tome slično. Kada kažemo novinari ne mislimo bukvalno na novinare kao radnike u mediju, nego mislimo na dio novinara na uredničkim pozicijama koji donose odluke o uređivačkoj politici medija. Takođe, navedenu teškoću iz prakse ne treba generalizovati kao opštu situaciju, ali je neophodno da istraživač ima u vidu prepreke koje proizilaze iz subjektivnosti rukovodnih ljudi u medijima.

Da bi se navedena prepreka otklonila ili umanjila istraživač treba da izradi što precizniji kategorijalni aparat i postigne što veći stepen objektivnosti u prikupljanju i analizi podataka.

Analiza sadržaja jednog dnevnog lista može da se posmatra kroz slijedeće elemente: *društvena oblast na koju se tekst odnosi, subjekti događaja, nivo događaja, žurnalistički oblik, usmjerenost iskazanih stavova, objektivnost teksta*. Tabele se u principu konstruišu da se dva elementa ukrštaju tako što se varijacije jednog unose u redove, a varijacije drugog u kolone. Ukrštanje jednog elementa sa drugim predstavlja opštiju tabelu koja se dalje operacionalizuje u više tabela. U prvoj fazi društvenu oblast ukrštamo sa žurnalističkim oblikom i tada, osim opšte tabele, treba kreirati više pojedinačnih tabela u okviru jedne društvene oblasti.

Tabela 1. ŽURNALISTIČKI OBLIK

DRUŠTVENA OBLAST	VIJEST	INFORMACIJA	IZVJEŠTAJ	REPORTAŽA	ANALIZA	KOMENTAR
POLITIKA P1..... P2.....						
EKONOMIJA Ek1..... Ek2.....itd.						
KULTURA						
CIVILNO DRUŠTVO						

Forme žurnalističkog oblika standardno razvrstavamo kao vijest-informaciju-izvještaj-intervju-komentar-reportaža itd. S obzirom na znatan broj varijacija koje nastaju konkretizacijom redova i kolona tabela koju označavamo kao 1 razvrstava se na više tabela koje detaljnije obuhvataju pojedine elemente. *Na primjer, uzmemo samo oblast politike i razvrstamo je na elemente (unutrašnja, spoljna, socijalna, ekonomska itd.) i svaki element pojedinačno iz horizontalnog reda ukrštamo sa žurnalističkom formom.*

Ukrštanjem društvene oblasti i žurnalističkog oblika spoznajemo prema kojoj oblasti je list usmjeren, kvantitet tekstova za pojedine oblasti i značaj koji list pridaje određenim događajima u žurnalističkoj formi.

Nakon ukrštanja konkretnih elemenata društvenih oblasti sa žurnalističkom formom teksta u drugoj fazi ukrštamo društvene oblasti sa oblicima iskazanih stavova.

Primjer tabele 2 – Pojam društvene oblasti treba razvrstati na konkretnije elemente, zatim identifikovati tekstove u štampi i ukrstiti ih sa iskazanim stavovima. Iz tabele 1 saznali smo kakav značaj list daje pojedinim oblastima društvenog života (kvantitativni podaci), a iz tabele 2 saznajemo na koji način list vrednuje pojedine oblasti i događaje (kvalitativni podaci).

Tabela 2. ISKAZANI STAVOVI

DRUŠTVENA OBLAST	AFIRMATIVNI	KRITIČKI	KOMBINOVANI	NEUTRALNI
POLITIKA P1..... P2.....				
EKONOMIJA Ek1..... Ek2.....				
KULTURA Kul 1..... Kul2..... itd.				

U trećoj fazi možemo da ukrštamo elemente *subjekti događaja* prema *žurnalističkom obliku i iskazanim stavovima*. U ovoj fazi dobijamo kvalitativne podatke o tome koji profesionalni značaj list pridaje pojedinim subjektima događanja. Da li list ravnomjerno prati sva dešavanja ili selektivno određene događaje, na primjer da li se forsiraju političke partije i državne institucije u odnosu na druge subjekte. Da li štampa u uređivačkoj politici ide tragom događaja pa obuhvata onaj subjekt koji se u događaju pojavi ili štampa ide tragom aktivnosti državnih insitucija, političkih ličnosti ili političkih partija ili institucije pa događaje jednostrano prati samo iz spekata državno-političke vlasti. Analizom ovoga aspekta dolazimo do spoznaje da li je štampa analitička i u interesu javnosti ili je selektivno ciljana i u interesu državne vlasti i drugih uticajnih grupa. Do potpunije spoznaje možemo doći kada uporedimo subjekte događaja sa iskazanim stavovima u tekstovima koji te događaje tretiraju.

Tabela 3. ŽURNALISTIČKI OBLIK

SUBJEKTI DOGAĐAJA	Vijest	Informacija	Izvještaj	Reportaža	Analiza	Komentar
DRŽ. INSTITUC.						
POL. PART.						
NVO						
OBRAZ. INST.						
INST. KULT.						
VJERSKE ZAJ.						
UDRUŽENJA						
PRIVRED. SUBJ.						
DRUŠT. ORG.						
POJEDINCI						
GRUPE itd.						

Nakon spoznaje u kojoj žurnalističkoj formi štampa tretira pojedine subjekte događanja dobijamo i podatke o tome kako list vrednuje događaje u odnosu na njihove aktere, čime spoznajemo kvalitativni element uređivačke politike.

U četvrtoj fazi analize možemo da ukrštamo elemente nivo događaja sa žurnalističkom formom i iskazanim stavovima. Za analizu je bitno kako list i u kojoj žurnalističkoj formi prati događaje na pojedinim društvenim nivoima. *Na primjer, da li list prati samo državni nivo, a zanemaruje lokalni i regionalni.* U ovome aspektu dobijamo strukturu koja nam je potrebna za spoznaju da li u uređivačkoj politici štampe preovladavaju događaji sa nivoa države i entiteta ili preovladavaju sa lokalnog nivoa, odnosno da li su novine više orijentisane na probleme i događaje iz baze, iz sredina gdje ljudi žive ili su orijentisane na opštije nivoe.

Tabela 4. ŽURNALISTIČKI OBLIK

NIVO DOGAĐAJA	VIJEST	INFORMACIJA	IZVJEŠTAJ	REPORTAŽA	ANALIZA	KOMENTAR
LOKALNI						
REGIONALNI						
ENTITETSKI						
NIVO BiH						
NIVO BALKANA						
EVROPA						
SVIJET						

U petoj fazi možemo ukrštati nivo događaja sa iskazanim stavovima.

Tabela 5. ISKAZANI STAVOVI

NIVO DOGAĐAJA	AFIRMATIVNI	KRITIČKI	KOMBINOVANI	NEUTRALNI
LOKALNI				
REGIONALNI				
NIVO BiH				
NIVO BALKANA				
EVROPA				
SVIJET				

U šestoj fazi analize navedene elemente kategorijalnog aparata kao što su *društvena oblast, subjekt događaja, nivo događaja, iskazani stavovi* ukrštamo sa elementom *objektivnosti* koji se operacionalizuje u konkretnije.

Kredibilitet ili uvjerljivost je ustvari odgovor na pitanje koliko gledaoci, slušaoci, čitaoci vjeruju u ono što saznaju putem medija. Kredibilitet se ne može spoznati samo metodom analize sadržaja, jer za istraživanje pomenutog aspekta treba nam metod intervjua, ankete, skaliranja itd.

Konvergentnost. Kada se ispoštuju bitni elementi objektivnosti, tada uključujemo konvergentnost kao objedinjujući princip. Radi se o konvergenciji sadržaja informacije i objektivne realnosti. Konvergencija informacije je njen ukupni učinak na auditorijum. Pod objektivnom realnošću podrazumijevamo stanje da javnost o događajima ili pojavama ima već stečeno saznanje iz nekih drugih izvora. Ako sadržaj informacija koncipiramo tako da se poklapa sa onim što ljudi već znaju nećemo biti interesantni, nećemo imati ništa novo. Ako sadržaj informacije koncipiramo tako da on bude previše stručan, previše stran i nepoznat ljudima tada oni taj sadržaj neće razumjeti. U oba slučaja, efekat našeg informisanja biće loš i medij će gubiti kredibilitet. Sadržaj treba koncipirati tako da je ljudima blizu i da je razumljiv, ali istovremeno da nudi nove informacije koje oni nisu znali. Dakle, mi dopunjavamo njihovo znanje i u tome je suština efektivnog uticaja na oblikovanje stavova i oblikovanje javnog mnjenja. Javnost ili auditorijum kojima se mediji obraćaju različita je po mnogim elementima: nije ista na Zapadu, na Balkanu i na Bliskom istoku. Ona na Balkanu nije ista u Srbiji, Makedoniji, Bosni i Sloveniji, a opet u Bosni nije ista u Republici Srpskoj i Federaciji, a opet u Republici Srpskoj nije ista u Krajini i Hercegovini itd. Radi se o vrlo slojevitoj i kompleksnoj realnosti na relativno malom geografskom prostoru. Jedna od osnovnih specifičnosti u širem smislu jeste da čitaoci, slušaoci, gledaoci ne formiraju stavove na primarnoj informaciji, tj. onda kada čuju ili pročitaju. Obično se prvi utisci dodatno diskutuju i razmjenjuju mišljenja sa drugim ljudima u kancelarijama, kafanama, po kućama itd. Kroz socijalizaciju stava u široj grupi usvaja se novo saznanje koje na promjenu stava može djelovati saglasno i nesaglasno. Element konvergencije može se u užem smislu posmatrati i kao element kredibiliteta, jer da bi neko prihvatio informaciju treba vjerovati u nju. U analizi ovog aspekta objektivnosti informacije analiza sadržaja kao metod može nam pružiti jedan dio podataka, a drugi dio trebamo saznati metodama koje mjere gledanost, čitanost, slušanost i kredibilitet. Lista mjerila objektivnosti informacije ovim nije iscrpljena, pogotovo što kod elektronskih medija ima još bitnih elemenata, koja ukazuju na složenost ovoga suštinskog pojma u javnom komuniciranju.

3. UZORAK

Uzorak predstavlja najsloženije pitanje u metodologiji, jer od kvaliteta uzorka zavise dobijeni podaci i zavisi ukupna analiza i istraživački rezultat.

Kod kreiranja uzorka potrebno je kvalitetno poznavanje osobina osnovnog skupa, jer prema Supeku (1968) „osnovna zamisao kod odabiranja i upotrebe uzorka počiva na indikativnom postupku: ...c) na osnovu utvrđenih podataka ovog dijela ispitane mase zaključujemo za čitavu masu ili skup“ (Supek, 1968, str. 202). Suština da se postigne reprezentativnost uzorka tako da održava ukupnu cjelinu po svim bitnim obilježjima.

Kod analize sadržaja uzorak je pristupačan i pogodan za koncipiranje, naročito kada je riječ o analizi štampe. Zavisno od cilja i predmeta istraživanja uzorkovanje analize štampe može da se realizuje u više modela. Uzorkom se zahvataju svi brojeve određenog lista ili listova od svakog drugog mjeseca, pa se tako analizira polovina objavljenih listova. Ovakav uzorak koristimo kada su nam potrebni sveobuhvatni i precizni podaci kod velikih istraživačkih projekata, magistarskih i doktorskih teza i sl. Uzorkom se obuhvataju brojevi listova prve sedmice u jednom mjesecu, druge sedmice u drugom mjesecu

cu, treće sedmice u trećem mjesecu i četvrte sedmice u četvrom mjesecu, pa opet na isti način do kraja kalendarske godine. Ovakav uzorak se kreira kada nam je istraživački cilj spoznaja procesa, trendova, oblikovanja uređivačkih politika, faktora uticaja na uređivačke politike. Uzorak za analizu štampe takođe može biti kreiran na način da se u jednom mjesecu obuhvate brojevi od 1 do 15, a u drugom mjesecu druga polovina od 15 do 30 u mjesecu. Analiza sadržaja predstavlja metod sa punom epistemološkom opravdanošću i zbog svoje elastičnosti ima specifičnu prednost u odnosu na druge metode. Zavisno od predmeta analize metod može da se kreira i prilagođava u različitim formama, a da pri tome ne izgubi metodološke vrijednosti. Dostupnost uzorka predstavlja još jednu pogodnost analize sadržaja što pozitivno utiče na objektivnost istraživanja. U odnosu na druge metode analiza sadržaja je najpogodnija za istraživanja gdje se teorijski pristup i empirijsko-istraživačka aktivnost objedinjuju u jednu cjelinu.

ZAKLJUČCI

Metod analize sadržaja je nezaobilazan postupak kod istraživanja štampe i ovim metodom postizemo adekvatan epistemološki nivo u većini njegovih bitnih aspekata. Analiza sadržaja ima prednosti naročito u nekoliko aspekata:

1. istraživač može da se fokusira na konkretne elemente cilja i predmeta istraživanja,
2. istraživač može da uskladi katageorijalni aparat sa predmetom istraživanja
3. objijeni podaci mogu da se povezuju sa konkretnim elokmentima cilja istraživanja što olakšava obradu podataka,
4. u korištenju metode analize sadržaja uzorak je dostupniji i lakše ga je kreirati u odnosu na istraživanja sa drugim metodama (anketa, intervju itd).

Slabosti metode analize sadržaj su u njenoj ograničenosti, jer zbog fokusa na konkretne elemente ovom metodom ne može da se obuhvata cjelina predmeta istraživanja, pa je neophodno koristiti paralelno i druge metode koje u kombinaciji sa analizom sadržaja mogu obuhvatiti cjelinu predmeta istraživanja.

Analiza sadržaja zbog ključne uloge metodologa-istraživača podrazumijeva timski rad i razmjenu iskustava među metodolozima u fazi kreiranja njenog kategorijalnog aparata.

LITERATURA

- Milić, Vojin. (1965). Sociološki metod, *Nolit, Srbija-Beograd*.
- Milosavljević, Slavoljub i Radosavljević, Ivan. (2008). Osnovi metodologije političkih nauka „*Službeni glasnik*“, *Srbija, Berograd*.
- Supek, Rudi. (1968). Ispitivanje javnog mnjenja, *Naprijed-Hrvatska-Zagreb*.
- Tatić, Tihomir. (1976). Shvatanje determinizma u savremenoj nauci, *Rad, Srbija-Beograd*.

Rad primljen: 12. 21.2013.

Rad odobren: 17. 2. 2014.